

Александар Палавестра

*Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
apalaves@EUnet.rs*

**У служби континуитета.
Етно-археологија у Србији***

Апстракт: Етноархеологија, као важна субдисциплина археологије, у Србији се није развила пошто су путеви који су могли водити ка њој, били закрчени различитим концепцијама идеје континуитета. У српској археологији се тако континуитет схватао или као наставак директних егејских и грчких утицаја, као метафизички континуитет духа, необјашњиви "идеалтипски" континуитет, национални континуитет, или као трансмисија културних традиција. Заједничко свим овим различитим парадигмама је то да је континуитет прихванат као нешто што се подразумева, а савремени етнографски материјал је служио само као илустрација дугог трајања појединих културних облика. Права вредност етноархеологије, као пута ка превазилажењу статичног археолошког записа и ка успостављању увида у динамику прошлости, није била искоришћена.

Кључне речи: етноархеологија, континуитет, српска археологија, грчки утицаји, метафизички континуитет духа, трансмисија културних традиција.

Етноархеологија као субдисциплина археологије, везује се у првом реду за посматрање и проучавање различитих аспеката живота савремених друштава, који би археолозима омогућили разумевање динамичних процеса који су у прошлости створили оно што у садашњости препознајемо као археолошки материјал, односно археолошки запис (Gosden 2005, 95). Иако је у извесној мери етноархеолошки приступ – мање или више методолошки утемељен – био присутан у свим археолошким интерпретативним парадигмама, етноархеологија је на велика врата у науку ушла с процесном, односно новом археологијом. У оквиру процесне археологије постављени су различити теоријски оквири етноархеолошких проучавања, као и циљеви оваквог истраживања, од посматрања производње, употребе, одбацивања артефаката и других облика матери-

* Овај рад је резултат рада на пројекту *Археолошка култура и идентитет на западном Балкану*, бр. 177008, који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

јалне културе, па све до разумевања различитих формативних и тафономских процеса археолошког записа (Gosden 1999, 57; Binford 1979; 1983; Schiffer 1987; 1995). Методолошка оправданост етноархеологије, а нарочито употреба и злоупотреба етнографских аналогича, била је у средишту теоријских расправа унутар саме процесне археологије (O'Brien *et al.* 2005, 133-139) као и предмет оштрих критика из постпроцесног тора (Hoder 1982; 1986, 103-117; Wylie 1982; Lucas 2001, 179-192). Иако се обично везује за процесну археологију, етноархеолошки метод преживео је промену парадигме те представља и даље живо, важно и динамично поље археологије (Gosden 2005, 100; Wylie 1985, 85-94).

У српској археологији, међутим, термин *етноархеологија* имао је и једно другачије значење. Отуд она цртица у наслову. Дакле *етно-археологија*, а не етноархеологија. Иако префикс *етно* у термину *етноархеологија* долази од појма етнологија, мада му је у лексикографији то тек друго значење, могло би се – с извесном, али оправданом дозом малициозности – претпоставити да за поједине српске археологе префикс *етно* у изразу етноархеологија означава етничко, тј. национално одређење, као уосталом и у недовољно дефинисаном, али у српској археологији хиперинфлаторно често употребљаваном термину *етнокултурно*. Не би било поштено одмах почети с најпроблематичнијом (зло)употребом етноархеологије и етнологских паралела у српској археологији. Претпоставка, коју покушавам да дефинишем и донекле тестирам у овом раду је да је употреба етнологских паралела и аналогича (гдекад слободно схваћена као етноархеологија) у српској археологији углавном имала за циљ да покаже и докаже извешан *континуитет*. Не нужно и не увек национални континуитет! Напротив, доказивање националног континуитета (и следствено историјског права) једна је од ружно упадљивих, али маргиналних аберација археолошке интерпретације у Србији. Идеја континуитета уопште, па и у српској археологији, напротив, много је комплекснија и може се везати за научне традиције које су у нас највећим делом формирале археолошку дисциплину. Свођење свих етнографских примера у српској археологији на питања различитих континуитета (како ћемо видети, заснованих на различитим теоријским утемељењима) имало је за последицу то да се етноархеологија, као посебна дисциплина са одређеним теоријским принципима и методологијом, сматрала излишном. Континуитет је, наиме, углавном сматран као нешто што је очигледно само по себи.

Ако се погледају велике научне традиције и корење из којих је изникло разгранато дрво српске археологије, уочавају се два основна гранања, која су међусобно испреплетана бочним изданцима: традиција класичних студија (углавном немачке школе) и културноисторијска школа. Еволуционизам, као треће значајно археолошко и антрополошко идејно

извориште, није оставио дубљег трага у српској археологији и антропологији. Упркос снажном замаху дарвинистичких идеја у Србији крајем XIX века, оне нису много утицале на младу српску археологију (Палавестра 2005).

Могло би се ипак констатовати да се историчар религије, етнолог и класични филолог Веселин Чајкановић, у својим делима о словенској религији, и древним балканским слојевима у српским народним обичајима приближио Фрејезеру (James George Frazer), а још више Максу Милеру (Max Müller) и компаративном методу историје религије, митологије и магије (Јовановић 1985, 325-355). Драгослав Срејовић, у свом тексту *Клупко миленијума* с одобравањем вели да је Чајкановић по образовању припадао историјско-филолошкој школи на чијем челу је тада био Фрејзер, али да "није робовао ни једној методологији" већ да се бавио "једном врстом археологије, поступним скидањем слоја по слоја, свега што су у сачуваним народним предањима и фолклорној грађи наталожили векови" (Срејовић 2001, 217). Похвалу Чајкановићу због наведеног избегавања методологије треба разумети у светлу Срејовићевог метафизичког схватања миленијумског континуитета на Балкану, али и сопственог, мада прикривеног, методолошког синкретизма, те није случајно да му је била привлачна Чајкановићева реченица, још из 1912: "Наши погребни и свадбени обичаји пренесени су још из бронзаног доба" (Срејовић 2001, 215).

Прескачући читаве епохе идејних токова у антропологији и археологији, еволуционизам се онедавно враћа у српску археологију. Ретки, али драгоцени етноархеолошки покушаји (Djordjević 2005; Ђорђевић 2007; 2009; Роџић 2007; 2009), који се могу сврстати у шири теоријски оквир нове археологије, имплицитно садрже неоеволуционистичке поставке иманентне процесној парадигми. За много експлицитнији еволуционистички приступ, карактеристичан за неодарвинистичку археолошку школу, залаже се у својим новијим радовима Марко Порчић (Palavestra and Rožić 2008, 90-97). Помало је парадоксално да неодарвинистичка археологија у свом методу (али не и у схватању археолошке културе) на извештан начин следи и културноисторијску идеју континуитета путем трансмисије традиција и идеја које се могу археолошки пратити уз помоћ серијационих и филогенетских метода (Shennan 2002; Richerson and Boyd 2005; O'Brien and Lyman 2000; Tehrani *et al.* 2010; Palavestra and Rožić 2008, 90-97).

Културноисторијска археологија у Србији није, као другде, настала као реакција на еволуционизам, већ на једну специфичну, локалну појаву у српској археологији у првој половини XX века: на доминацију личне интерпретативне парадигме водећег археолога у Србији – Милоја Васића. До појаве културноисторијске археологије у Србији свакако би до-

шло и без реакције на Васићеве бескомпромисне ставове, али би се то вероватно десило знатно раније. Васићево објашњење културних појава на Балкану, почев од праисторијских култура, па до савремених народних обичаја, могло би се назвати идејом егејско-грчког континуитета. Наслоњен на традицију немачке школе класичних студија и идеје Винкелмана (Johann Joachim Winckelmann), Хумболта (Wilhelm von Humboldt) и Момзена (Theodor Mommsen), а понајвише свог учитеља Фуртвенглера (Adolf Furtwängler), Васић је од свог опседивног филхеленства начинио универзални модел за тумачење балканске прошлости (Бабић 2008, 128-132). Васићева теза о директном утицају Егеје и Грчке на централни Балкан, досегла је врхунац у његовој идеји о праисторијској Винчи као о јонској колонији из VI века пре наше ере, јасно експлицитној 1934. и потом 1936. (Vasić 1934; Васић 1936), што се углавном тумачило необјашњивим позним застрањивањем великог археолога. Међутим, уколико се погледају и његови ранији радови, видљиво је да је Васић посегао за егејско-грчким континуитетом у готово свакој прилици, јер је требало потврдити универзалне грчке корене европске цивилизације осведочене и на нашем тлу. Шта год да је било потребно објаснити Васићу су увек при руци били грчки изворници и прототипови, који су – према његовој интерпретацији – на северу, у варварском балканском залеђу били прихваћени, али су се нужно мењали и донекле удаљавали од егејског, архајског или класичног идеалног узора. Веома је индикативна једна, готово програмска, фотографија ископавања са Винче из године 1911/12, на којој упарађени Васић седи за столом у сонди, испод сунцобрана, уз моћни праисторијски профил, док на бараци изнад њега, у срцу балканског Подунавља, огромним грчким словима пише – ΑΙΓΑΙΑ (Егеја) (Николић 2008, 48)! Чак и најситније детаље с неолитске Винче Милоје Васић је објашњавао директним грчким утицајима (што етничким, привредним и стилским, што митолошким и религијским), који су потом континуирано настављали да делују и зраче по балканском континенталном залеђу: постављање врата на широј страни куће, пећи, мангали, статуете с "маскама", женске фигурине, бојење косе и тела, каишеви, одећа, посуђе итд., да наведем само неколико насумично изабраних примера из првог тома Васићеве монографије о Винчи (Васић 1932).

У читавој серији потоњих радова, Васић тумачи бројне аспекте материјалне и духовне културе у Србији, укључујући и различите народне обичаје, грчким утицајима. Један од најупечатљивијих примера је његов рад из 1954. године *Дионис и наш народни фолклор*, у коме појаву ритуалног трансa код русаља у источној Србији, тумачи кроз Дионисов култ који је настао и одржао се механизмима "егејско-грчког" континуитета:

"Тај култ су у ову област пренели грчки или јеленизовани трачки рудари и испирачи злата у Пеку. [...] Тако смо преко Винче доспели у област Дубоке, која географски припада ужој области хеленистичке керамике, иако за сада немамо примерке такве керамике из околине Дубоке, који се смеју очекивати утолико пре што је на западном делу Дунава изнад Брњице, као и на источном делу испод Кладова, констатована таква керамика у великом броју примерака" (Васић 1954, 134, 157).

Васић континуитет објашњава механизмом преношења традиције преко хеленизоване Византије:

"Не сме се заборавити, такође, да су Срби ушли у област Византије која је и пре и после примања хришћанства била земља Јелина и јелинизованих аутохтона још од доба оснивања Винче. Нови становници, познато је, обично примају вишу културу аутохтона. [...] Није морало настати потпуно изумирање аутохтона па да настане рађање новог народа, садашњих Срба. Аутохтони и освајачи постојали су истовремено једни поред других, али је било потребно дуго времена за формирање једног данашњег народа. Тај процес нас мора интересовати, јер се њиме једино може објаснити карактер Срба као народа, који интересује све познаваоце тих историјских догађаја и околности" (Васић 1954, 163).

Васићеви одани студенти Драгослав Срејовић и Александрина Цермановић-Кузмановић, у својим раним радовима, наставили су ову Васићеву линију потраге за континуитетом древних елемената у материјалној култури и фолклору на Балкану, а поглавито за преостацима грчких култова и шире схваћеног хеленског наслеђа. Карактеристични су, рецимо, радови А. Милошевић и А. Цермановић, *Петао у хтонском култу код античких Грка и у српском народу* (Милошевић и Цермановић 1954), Драгослава Срејовића *Јелен у нашим народним обичајима* (Срејовић 1955) и *Древни балкански елементи у лику Марка Краљевића*, из 1958. (Срејовић 2002), или Љубице Зотовић, *Ритуално клање бика као остатак античког култа плодности* (Зотовић 1958). У покушају структуралистичке анализе методолошког поступка у овим радовима, као и у Васићевом огледу о Дионису, Весна Костић установљава разлику између метода директне аналогije (Милошевић, Цермановић), генетског метода (Срејовић) и аналитичко-компаративног метода (Васић) (Костић 1981). Упркос индивидуалним разликама, могло би се ипак закључити да сви ови радови директно проистичу из Васићевог, углавном арбитражног и сасвим личног усмерења на бронзанодопску Егеју и класичну Грчку као на свеукупно исходиште балканских култура. Тако у Васићевој линији егејског континуитета, хеленски свет остаје једини достојан референтни оквир за тумачење балканске прошлости.

Пишући о Марку Краљевићу, Драгослав Срејовић трезвено истиче да се проблем континуитета митске слике не може поједностављивати, али се Васићев утицај препознаје у ауторовој констатацији да је нашој народној поезији најближа Илијада, "по историјским и психолошким законима"

(Срејовић 2002, 100-101). У својим познијим радовима, међутим, Срејовић формулише једно сасвим другачије схватања континуитета на праисторијском Балкану. Већ у раду из своје ране "егејске" фазе *Критско-микенски религиозни симболи у баденско-вучедолској култури* (1957) пише: "носиоци баденско-вучедолске културе одабрали су један део из ризнице религиозних представа Крићана и Микенаца и од тог дела, у коме су открили могућност за сопствено стварање, остварили сасвим нову врсту религиозног изражаја која је само за њих нешто значила" (Срејовић 2001а, 33). Ту се већ назире Срејовићево схватање посебности сваке културе, као јединственог израза духа који прожима и одређује читаву културу. У томе ставу свакако има хердеровске, романтичарске, "душе народа" која је утицала на нормативистички концепт *културноисторијске* антропологије и археологије. Идеју о духовном континуитету Срејовић ће у својим наредним радовима разрадити и проширити. Континуитет духа који по њему прожима сукцесивне културе на Балкану кроз праисторијске, па и историјске периоде, Срејовић готово да не доживљава као процес, већ као посебан ентитет који је метафизички повезан са тлом као апстрактним носиоцем културе. Посредника између тла и културе, види у одређеној, постојаној, аутохтоној заједници, која одолева ударима, изазовима и досељеничким миграцијама, истрајава на истим просторима и нераскидиво је повезана са тлом и културом (Vogdanović 2011, 247-248). Срејовић наравно не говори о некој конкретној етничкој групацији, иако се – према неким тумачењима – у његовој метафизичкој идеји миленијумског трајања и дијалога духа, идентитета и тла, у другом плану може јасно сагледати и "етно-културни" континуитет (Vogdanović 2011, 260, 311). Заиста, у својој синтези праисторије на тлу Србије, објављеној у првој књизи *Историје српског народа* (1994) Срејовић истиче да је на територији од Трансилваније и Олтеније до Метохије и северне Македоније "већ почетком старијег неолита остварено не само културно већ и популационо јединство" (Срејовић 1981, 18). У раду о Карагачу и етногенези Дарданаца, још је експлицитнији:

"Ако се археолошки изрази тако замене језичким, могу се извући следећи закључци: крајем V миленијума пре нове ере у континенталним деловима Балканског полуострва могу се разликовати три посебна језичка подручја: западнобалканско, средњобалканско и источнобалканско језичко подручје. Границе та три језичка подручја углавном се подударују с границама области које су на почетку историјске епохе насељавали Илири (западнобалканско језичко подручје), Трачани (источнобалканско језичко подручје) и популација из које су се касније издвојили Дарданци, Мезијци и Трибали (средњобалканско језичко подручје)" (Срејовић 2002а, 194).

Метафизички континуитет духа Драгослав Срејовић препознаје на централном Балкану још од мезолитског Лепенског Вира, старчевачких

и винчанских неолитских заједница, преко немирног енеолита, бронза-нодопског Ватина, па до Дарданаца, Трибала и Меза у гвоздено доба. Такво сагледавање праисторије проистиче из Срејовићевог ширег теоријског концепта:

"Увек се примећује да једна култура за све време свог постојања (животни век већине праисторијских култура креће се између дванаест и пет столећа) чува своју физиономију, коју ми можемо читавати као њену основну психолошку оријентацију. Међутим, током свог животног века свака култура се у већој или мањој мери ипак мења, што опет значи да се мења и њена духовност, да се основни психолошки став њених твораца приклања некој од осталих могућих психолошких оријентација" (Срејовић 2001б, 195).

Управо наведена синтеза из *Историје српског народа* убедљиво показује да Срејовић сагледава праисторију централног Балкана као стални сукоб две снажне силе: аутохтоног континуитета оличеног у етно-културним групама везаним за "предачку земљу", "земљу матицу" и њене духовне традиционалне вредности и страног "туђинског" елемента оличеног у миграторним освајачким групама. "Етно-културне групе" у праисторији Балкана он готово да персонализује, дајући им одређен дух, животни циклус, снагу, карактер, менталитет, намере и емоције. Тако пише:

"Винчанска култура је легитимна наследница традиционалне, старчевачке културе [...] старчевачка етно-културна група, раније разједињена и расута на широком просторству, опет (се) окупила у својој земљи-матици, на плодним пољима покрај Мораве, Дунава и Тисе, где је нашла довољно снаге да из основе преобрази своју традиционалну културу. [...] Тај преображај – формирање винчанске културе – подстакнут је низом повољних и неповољних фактора. За разлику од осталих етно-културних група на Балканском полуострву, старчевачка група није се истрошила и проредила у исцрпљујућим сеобама" (Срејовић 1981, 22-23).

Иако прихвата да су утицаји других култура понекад могли да аутохтоним традиционалним заједницама донесу и одређене користи и технолошке иновације, Срејовић ипак сматра да такви додирни нарушавају благотворни континитет, те да су погубни по локалну "етно-културну групу":

"Због непосредног и сталног додира са овом (приморском, данилском) етно-културном групацијом, винчанске заједнице на Косову временом су изгубиле од своје чистоте и отпорности. [...] Утицаји са стране обогатили су културу јужноморавских заједница, али су је истовремено све више одвајали од културе матичне области и тиме смањивали њене виталне снаге" (Срејовић 1981, 26).

У широким, епским замасима, којим Драгослав Срејовић описује животе и пулсирања култура на праисторијском Балкану, нема места за детаље, а поготово не за неке етнографске примере континуитета (који се

подразумевају), нити за етноархеолошка тестирања (која су сувишна). Штавише, он се сасвим недвосмислено противи међудисциплинском мешању између етнологије и археологије (Палавестра 2005, 92-93) те његово метафизичко виђење континуитета духа на праисторијском Балкану – колико год да заслужује темељно преиспитивање – излази из оквира овог кратког прегледа необичног усуда етно-археологије у Србији.

Генеалогску нит Васићевог "егејског континуитета", наставио је у својим позним радовима Александар Јовановић, који се у својим студијама античке иконографије и религије, слободно кретао кроз епохе, дијахроно повезујући влашке обичаје, наивну уметност XX века, народну традицију, римске култове и праисторијске духовне слојеве. У раду *Легенда о воденом бику – покушај археолошке интерпретације фолклорне грађе*, Предараг Вучковић и Александар Јовановић жале што се није упорније наставило Васићевим трагом:

"Ретки су примери у нашој археолошкој литератури да се један феномен прати у свом рецидивном виду, а још ређи да је тај препознати рецидивни облик послужио као иницијација за реконструкцију еволутивне структуре. Ова ситуација представља извесно изненађење ако се има у виду чињеница да је М. Васић у неколико својих радова поставио **добре основе и конструктивне методолошке прилазе** за истраживања овакве врсте и да се неколико аутора на почетку свог научног рада успешно бавило овим питањима. Међутим, касније рад на овим проблемима је напуштен; можда је ова чињеница у вези са смрћу М. Васића, који је био иницијатор, а вероватно и координатор, активности на овом плану" (Вучковић и Јовановић 1986, 45, нагласио А. П.).

Иако се Јовановић и Вучковић у свом раду штуро и декларативно залажу за Пјажеов (Jean Piaget) структуралистички метод и препознавање "идеалтипске слике", тешко је говорити о икаквим, а немоли о "конструктивним методолошким прилазима" у делима Васића и његових наследника. Тако Јовановић, на пример, позивајући се на неке српске народне изреке о мишу, у две реченице прави циновски скок од седам миља и два миленијума: "Миш који претрчава пут срећан је знак и израз божје провиденције. У том контексту ова животиња се може срести у оквиру шире Аполонове култне конституције" (Јовановић 2002, 75). Неоспорни ерудита и врсни познавалац античке иконографије и митологије, Јовановић помало херметичним стилем указује на далеке и необјашњиве везе између савремених фолклорних елемената и античких митова, али се на томе углавном и задржава, као да је духовни континуитет антике нешто што се на Балкану подразумева, па га је сувишно објашњавати.

Јовановићеве учене и смеле слободне асоцијације и аналогije између антике и модерног српског фолклора импресионирале су поједине млађе археологе који су покушали да га следе (Д. Спасић, А. Црнобрња, В. Фи-

липовић), али се на том завојитом путу нису најбоље снашли (Спасић 1998; Црнобрња 2005; Филиповић 2007). Наивно сматрајући да безбедно иде стазом утабаном још од Васића, најдубље је забасао Драган Јацановић, у чијим се радовима о древним календарским обичајима код Срба, Срејовићева и Јовановићева идеја духовног континуитета претвара у карикатуру која је озбиљно закорачила у псеудонаучне воде (Јацановић 1998). Јацановић, који Србе види као аутохтоне на Балкану барем од старијег неолита, при томе се наслања на још једну линију тумачења трајања на Балкану: на идеју етничког континуитета.

Доказивање етничке припадности и етничког континуитета на основу археолошког материјала има дугу, и не баш светлу, традицију у археологији (Jones 1997). Праотац оваквог метода је Густаф Косина (Gustaf Kossinna), један од утемељивача културноисторијске парадигме у археологији (Olsen 2002, 33-35). Косинине идеје о препознавању националних трагова у археолошком запису и о дугом трајању нације, крви и расе "утиснутом у тло" (Kossinna 1941, 264) у српској археологији имају достојног настављача у Ђорђу Јанковићу. У више својих текстова Јанковић се трудио да докаже дуг континуитет Словена и Срба на Балкану, наводно очеван у археолошком запису и материјалној култури (Јанковић 1998; 2007). О својој методологији Јанковић каже:

"У археологији је једноставно одредити етнички простор, под условом да су прикупљени подаци о култури. [...] За разлику од историје која по правилу проучава само политику и државу, археологија може да разликује народ од окупатора. [...] Археологија преко објективних материјалних остатака одређује простирање сваке појединачне културе и кроз њих постојање нација" (Јанковић 1995).

Што се тиче "објективних материјалних остатака", пишући о континуитету српске керамике, Јанковић вели да се страни утицаји "огледају само у форми (керамике), а не и у суштини. Упркос западном и источном утицају, **народни дух** је сачувао традиционално грнчарство Срба, истовремено прихватајући неке домете страног грнчарства" (Јанковић 2001, 142, нагласио А. П.). Али, дабоме, не мењајући "суштину" српске керамике, шта год она била. Опседнутост наводним миленијумским српским етничким континуитетом на Балкану и шире (још од палеолита и митске Хипербореје) присутна је и у бројним псеудонаучним интерпретацијама из пера шароликог мноштва аутора. Псеудонаучно конструисање славне и дуготрајне националне прошлости најжалост је метастазирало у српској јавности у протекле три деценије, али анализа тих радова не спада у овај преглед идеје континуитета у српској археологији (о овом проблему више у: Радић 2005; Палавестра 2010).

Сасвим другачију линију културноисторијске археологије и интерпретације континуитета, следио је Милутин Гарашанин. Преношење од-

ређених културних традиција видљивих у материјалној култури – било путем "дифузије" културе, односно извесним процесима акултурације, било путем миграција – спада у само теоријско језгро објашњења културне промене, али и културног континуитета у културноисторијској археологији, чији је најистакнутији представник у српској археологији управо био Милутин Гарашанин. У раду *Проблем континуитета у археологији*, који представља опсежну уводну студију зборнику радова са Конгреса археолога Југославије посвећеног питањима континуитета у археологији, Гарашанин веома промишљено и исцрпно даје теоријске и методолошке оквире за проучавање овог проблема (Garašanin 1964, 9-45). Тако, успоставља јасну разлику између културног и етничког континуитета и упозорава на одређене услове који су нужни да би се уопште говорило о стварном континуитету (географске целине, хронолошка веза између појава које се проучавају, поузданост археолошког контекста итд.). Милутин Гарашанин, такође истиче и важност трагова миграција, могућност случајних конвергенција, однос писаних и археолошких извора, као и различиту употребљивост, односно типолошко-хронолошку осетљивост археолошких извора за праћење евентуалног континуитета (Garašanin 1964, 10-13, 36-38).

Културноисторијска археологија у Србији (па и у бившој Југославији), при проучавању континуитета мање-више је следила Гарашанинове теоријске оквире и методолошке смернице. *Мање-више* је, нажалост еуфемизам, пошто би се пре могло рећи мање, него више. То се може видети управо из радова са наведеног конгреса (Todorović 1964), као и са симпозијума о предсловенским етничким елементима на Балкану у етногенези Јужних Словена, одржаног у Мостару 1968. (Benac 1969). Гарашанинов промишљен теоријски и методолошки опрез углавном је само декларативно поштован, али је приметна тенденција да се континуитет прихвата као нешто разумљиво само по себи. Уместо објашњења механизма евентуалне културне трансмисије, обилато се користи непрецизна формулација "палеобалкански супстрат", а често заводљив етнографски материјал представља се као неупитни доказ континуитета и дугог трајања, уместо да послужи као етноархеолошка грађа за формулисање и проверавање хипотеза. С друге стране, идентичан, само обрнут метод, коришћен је и у етнографији, где су поједини елементи народне културе (рецимо у ношњи) објашњавани "древним балканским супстратом". Добар пример је тзв. личка капа, карактеристична за народну ношњу из Лике, чије су корене поједини археолози, али и етнологи, видели у, хиљадама година старијим, бронзаним оглављима палеобалканских Јапода (Drechsler-Bižić 1964; Batović i Oštrić 1969, 264-265; Влаховић 1951, 148-151). Неодољива сличност личке капе (па и многих других артефаката из етнографског контекста) с праисторијским, гвозденодопским узорима

појачана је и истим подручјем на коме се оба типа оглавља јављају. Колико год да су привлачне, овакве формалне сличности које се задржавају на нивоу пуке констатације, не оправдавају одсуство запитаности над механизмима евентуалног континуитета или трансмисије традиције.

Парадигма броделовске "историје дугог трајања", такође усмерена на континуитет, није оставила дубљег трага у српској археологији, по највише због методолошки незадовољавајућег одговара на основно питање: *шта је то што дуго траје и како га археолошки препознати?* (Vin-
tliif 1991; Palavestra 1994). И у школи "Анала", али и код Јована Цвијића, који с овом француском историографском школом има додирних тачака (Palavestra 1994, Novaković 1992), један од носилаца континуитета је "менталитет", спорни концепт (Миленковић 2004, 200- 201; Kovačević 2010, 19-24), који сасвим сигурно не отвара врата методолошки добро утемељеним етноархеолошким истраживањима. С друге стране, уколико се "дуго трајање" разуме као облик "културних језгара", како их је дефинисао Џулијан Стјуард (Stjuard 1981), онда етноархеолошки приступ не само да је могућ, већ је и непоходан. Међутим, тим путем образовања референтних етноархеолошких оквира, у српској археологији се није пошло (Palavestra 1994).

Етноархеолошка истраживања у Србији нису имала добар усуд пошто су, готово сви путеви који су могли водити ка њима, били закрчени различитим концепцијама идеје континуитета. У српској археологији се тако континуитет схватао или као наставак директних егејских и грчких утицаја, као метафизички континуитет духа, необјашњиви "идеалтипски" континуитет, национални континуитет, или као неупитна, директна трансмисија културних традиција. Заједничко свим овим различитим парадигмама је то да је континуитет прихватан као нешто што се подразумева, а савремени етнографски материјал је служио само као илустрација дугог трајања појединих културних облика. Права вредност етноархеологије, као пута ка превазилажењу статичног археолошког записа и ка успостављању увида у динамику прошлости, није била искоришћена.

Литература

- Бабић, Сташа. 2008. *Грци и други*. Београд: Clio.
- Batović, Šime i Olga Oštrić. 1969. "Tragovi ilirske kulturne baštine u narodnoj kulturi našeg primorskog područja". U *Simpozijum predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena*, ur. Alojz Benac, 245-284. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Benac, Alojz (ur.) 1969. *Simpozijum predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena*. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

- Binford, Luis R. 1979. Organization and Formation Processes: Looking at Curated Technologies. *Journal of Anthropological Research* 35: 255-273.
- Binford, Luis R. 1983. *In Pursuit of the Past*. New York: Academic Press.
- Bintliff, John. 1991 "The contribution of an Annaliste/structural history approach to archaeology". In *The Annales School and Archaeology*, ed. John Bintliff, 1-33. Leicester: Leicester University Press.
- Bogdanović, Igor. 2011. *La construcció de les identitats collectives dels Balcans centrals en la història de l'arqueologia sèrbia*. Doktorska disertacija. Departament de Prehistòria, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Црнобрња, Адам. 2005. Загробни обичаји римског времена: студија случаја гроба из Брестовика. *Гласник Српског археолошког друштва* 21: 161-172.
- Drechsler-Bižić, Ružica. 1964. "Pojava kontinuiteta na nekim nalazima kod Japoda". U *VI Kongres arheologa Jugoslavije I*, ur. Jovan Todorović, 69-72. Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.
- Djordjević, Biljana. 2005. Some Ethnoarchaeological possibilities in the pottery technology investigation. In *Understanding people through their pottery, Proceedings of the 7th European Meeting on Ancient Ceramics (EMAC'03), Trabalhos de Arqueologia* 42, eds. Maria Isabel Prudêncio, Maria Isabel Dias, J. C. Waerenborgh, 61-69. Lisbon: Instituto Português de Arqueologia.
- Ђорђевић, Биљана. 2007. "Етноархеолошка истраживања као вид заштите традиционалних технологија керамике" У *Condition of the Cultural and Natural Heritage in the Balkan Region, Vol. 1, Proceedings of the Regional Conference held in Kladovo October 2006*, ed. Mila Popović-Živančević, 92-99. Belgrade: National Museum.
- Ђорђевић, Биљана. 2009. Питоси – један од могућих начина израде (етноархеолошки експеримент). *Зборник Народног музеја XIX-1*, археологија: 485-510.
- Филиповић, Војислав. Минијатурне неолитске посуде са изливником и њихова употреба. *Архаика* 1: 96-108.
- Garašanin, Milutin. 1964. "Problem kontinuiteta u arheologiji". U *VI Kongres arheologa Jugoslavije I*, ur. Jovan Todorović, 9-45. Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.
- Gosden, Chris. 1999. *Anthropology and Archaeology. A changing relationship*. London: Routledge.
- Gosden, Chris. 2005. Ethnoarchaeology. In *Archaeology. The Key Concepts*, eds. Colin Renfrew and Paul Bahn, 95-101. Oxon: Routledge.
- Hodder, Ian. 1982. *The Present Past*. London: Batsford.
- Hodder, Ian. 1986. *Reading the Past*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Јанковић, Ђорђе 1995. Интервју Ђорђа Јанковића објављен у магазину *Дуга* 1995. године (разговор водио Зоран Стефановић). Доступно на: <http://istorijabalkana.yuku.com/topic/845/Djordje-Jankovic-intervju>
<http://www.stormfront.org/forum/t174150/>
- Јанковић, Ђорђе. 1998. *Српске громиле*. Београд: Свесловенски савез.
- Јанковић, Ђорђе. 2001. "О традиционалном српском грнчарству у позном средњем веку". У *Зборник етнографског музеја у Београду 1991-2001*, ур. Јасна Бјеладиновић-Јергић, 141-161. Београд: Етнографски музеј у Београду.

- Јанковић, Ђорђе. 2007. *Српско поморје од 7. до 10. столећа*. Београд: Српско археолошко друштво – Завичајни музеј Херцег-Нови.
- Јацановић, Драган. 1998. Српска народна епика као извор археолошке информације. *Гласник Српског археолошког друштва* 14: 315-326.
- Jones, Sian. 1997. *The Archaeology of Ethnicity*. London: Routledge.
- Јовановић, Александар. 2002. Палеоетнографске белешке из околине Ниша I, *Зборник Народног музеја у Нишу* 11: 69-76.
- Јовановић, Бојан. 1985. Српска народна религија у светлости Чајкановићевих проучавања. Поговор у В. Чајкановић, *О магији и религији*, 325-355. Београд: Просвета.
- Kossinna, Gustaf. 1941. *Die Deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft*. Leipzig: Johann Ambrosius Barth Verlag.
- Костић, Весна. 1981. Археолошки приступ испитивању старобалканских елемената у фолклору, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 45: 143-154.
- Ковачевић, Иван. 2010. *Nativna etnografija i nova tradicija*. Београд: Оделjenje за етнологију и антропологију Филозофског факултета, Београд.
- Миленковић, Павле. 2004. *Школа Анала. Огледи о социолошкој историографији*. Нови Сад: Stylos.
- Милошевић, Анкица и Александрина Цермановић. 1954. Петао у хтонском култу код античких Грка и у српском народу. *Гласник Етнографског музеја у Београду* XVII.
- Николић, Дубравка. (ур.) 2008. *Винча, праисторијска метропола*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду – Народни музеј у Београду – Музеј града Београда – Српска академија наука и уметности.
- Novaković, Predrag. 1992. Po Marxu in pred Braudelom: Geografska šola Jovana Cvijića in arheologija. *Arheo* 15: 8-28.
- O'Brien, Michael J. and Robert L. Lyman. 2000. *Applying Evolutionary Archaeology*. New York: Plenum Press.
- O'Brien, Michael J., Lee R. Lyman and Michael B. Schiffer. 2005. *Archaeology as a Process. Processualism and Its Progeny*. Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Olsen, Bjørnar. 2002. *Od predmeta do teksta. Teorijske perspektive arheoloških istraživanja*. Београд: Geopoetika.
- Palavestra, Aleksandar and Marko Porčić. 2008. *Archaeology, Evolution and Darwinism*. *Etnoantropološki problemi* 3/2008: 81-100.
- Palavestra, Aleksandar. 1994. Balkanology, Archaeology and Long-term History. *Balkanica* XXV-1: 83-98.
- Палавестра, Александар. 2005. "Добросуседско немешање. Српска археологија и етнологија". У *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*, *Зборник Етнографског института САНУ* 21, ур. Љиљана Гавриловић, 87-94. Београд: Етнографски институт.
- Палавестра, Александар. 2010. Измишљање традиције: "винчанско писмо". *Етноантрополошки проблеми* 2/2010: 239-258.
- Porčić, Marko. 2007. Veza između mobilnosti i stočarstva – kroskulturalna analiza. *Etnoantropološki problemi* 1/2007: 55-69.
- Porčić, Marko. 2009. Nomadic pastoralism in the EBA of the Central Balkans: Evaluation of Background Knowledge. *Balkanica* 39: 7-31.

- Радић, Радивој. 2005. *Срби пре Адама и после њега*. Београд: Стубови културе.
- Richerson, Peter and Robert Boyd 2005. *Not by Genes Alone. How Culture Transformed Human Evolution*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Schiffer, Michael B. 1987. *Formation Processes of the Archaeological Record*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Schiffer, Michael. B. 1995. *Behavioral Archaeology: First Principles*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Shennan, Stephen. 2002. *Genes, memes and human history: Darwinian archaeology and cultural evolution*. London: Thames & Hudson.
- Спасић, Драгана. 1998. Светиња манастира Нимника, од легенде до мита. *Гласник Српског археолошког друштва* 14: 299-314.
- Срејовић, Драгослав. 1955. Јелен у нашим народним обичајима. *Гласник Етнографског музеја у Београду* XVIII: 231-237.
- Срејовић, Драгослав. 1981. "Културе млађег каменог доба на тлу Србије". У *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић, 15-30. Београд: Српска књижевна задруга.
- Срејовић, Драгослав. 2001. "Милоје М. Васић, творац српке археолошке науке". У Драгослав Срејовић, *Искусства прошлости*, 213-218. Београд: Ars libri.
- Срејовић, Драгослав. 2001а. "Критско-микенски религиозни симболи у баденско-вучедолској култури". У Драгослав Срејовић, *Искусства прошлости*, 27-48. Београд: Ars libri.
- Срејовић, Драгослав. 2001б. "Палеопсихологија и палеоетнопсихологија". У Драгослав Срејовић, *Искусства прошлости*, 191-196. Београд: Ars libri.
- Срејовић, Драгослав. 2002. "Древни балкански елементи у лику Марка Краљевића". У Драгослав Срејовић, *Илири и Трачани. О старобалканским племенима*, 77- 103. Београд: Српска књижевна задруга.
- Срејовић, Драгослав. 2002а. "Карагач и проблем етногенезе Дарданаца". У Драгослав Срејовић, *Илири и Трачани. О старобалканским племенима*, 151-199. Београд: Српска књижевна задруга.
- Stjuard, Džulijan. 1981. *Teorija kulturne promene, metodologija višelinijske evolucije*. Beograd: BIGZ.
- Todorović, Jovan. (ur.) 1964. *VI Kongres arheologa Jugoslavije I*. Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.
- Tehrani, Jamshid J., Mark Collard, and Stephen J. Shennan. 2010. The cophylogeny of populations and cultures: reconstructing the evolution of Iranian tribal craft traditions using trees and jungles. *Philosophical Transactions of the Royal Society, B: Biological Sciences* 365: 3865-3874.
- Васић, Милоје. 1932. *Преисторијска Винча I*. Београд: Државна штампарија.
- Vasić, Miloje. 1934. Colons grecs à Vinča. *Revue internationale des Études balkaniques* 1: 65-73.
- Васић, Милоје. 1936. *Преисторијска Винча II-IV*. Београд: Државна штампарија.
- Васић, Милоје. 1954. Дионис и наш фолклор, *Глас Српске академије наука ССХIV, Одељење друштвених наука* 3: 129-163.
- Влаховић, Митар. 1951. "О најстаријој капи код Југословена с обзиром на збирку капа етнографског музеја у Београду". У *Зборник Етнографског музеја у Београду 1901-1951*, 144-163. Београд: Етнографски музеј у Београду.

- Вучковић, Предраг и Александар Јовановић. 1986. Легенда о воденом бику. Покушај археолошке интерпретације фолклорне грађе. *Гласник Српског археолошког друштва* 3: 44-49.
- Wylie, Alison. 1982. An Analogy by Any Other Name is Just as Analogical: A Commentary on the Gould-Watson Dialogue, *Journal of Anthropological Archaeology* 1: 382-401.
- Wylie, Alison. 1985. The reaction against analogy. *Advances in Archaeological Method and Theory* 8: 63-111.
- Зотовић, Љубица. 1958. Ритуално клање бика као остатак античког култа плодности, *Старинар*, Н.С. VII-VIII (1956-1957).

Aleksandar Palavestra

Department of Archaeology
Faculty of Philosophy, Belgrade

In the Service of Continuity. Ethno-archaeology in Serbia

Ethnoarchaeology as a sub-discipline of archaeology primarily entails survey and research of various aspects of contemporary societies, in order to enable archaeologists to understand the dynamic processes that have created in the past the phenomena we now recognize as archaeological material, i.e. archaeological record. Ethnoarchaeological studies in Serbia have been ill-fated, since almost all the roads leading towards this approach have been jammed by various conceptions of the idea of continuity. In the Serbian archaeology, continuity has been understood as continuation of direct Aegean and Greek influences, as a metaphysical continuity of spirit, inexplicable "idealtypical" continuity, national continuity, or as a transmission of cultural traditions. Common to all these paradigms is the understanding of continuity as a given, and the contemporaneous ethnographic material has been used solely as an illustration of the long life of certain cultural shapes. The true value of ethnoarchaeology as a way of overcoming the statics of the archaeological record and gaining insight into the dynamics of the past has never been realized.

Key words: ethnoarchaeology, continuity, Serbian archaeology, Greek influences, metaphysical continuity of spirit, transmission of cultural traditions

Au service de la continuité. Ethno-archéologie en Serbie

L'ethno-archéologie en tant que sous-discipline de l'archéologie, se rapporte en premier lieu à l'observation et à l'étude des différents aspects de la

vie des sociétés contemporaines, qui permettraient aux archéologues de comprendre les processus dynamiques qui par le passé avaient produit ce que nous reconnaissons dans le présent comme matériel ou comme trace archéologique. Les études ethnoarchéologiques en Serbie n'ont pas joui d'un sort enviable étant donné que presque tous les chemins qui auraient pu y mener étaient obstrués par les différentes conceptions de l'idée de la continuité. Dans l'archéologie serbe la continuité est ainsi comprise ou comme une suite d'influences directes égéennes et grecques, ou comme continuité métaphysique de l'esprit, continuité inexplicable idéal-typique, continuité nationale, ou encore comme transmission des traditions culturelles. Ce qui est commun à tous ces paradigmes est que la continuité est acceptée comme quelque chose de naturel, alors que le matériel ethnographique contemporain ne faisait qu'illustrer la longue durée de certaines formes culturelles. La vraie valeur de l'ethnoarchéologie, celle d'un moyen pour dépasser la trace archéologique statique et pour jeter un éclairage sur la dynamique du passé, n'a pas été exploitée.

Mots clés: ethnoarchéologie, continuité, archéologie serbe, influences grecques, continuité métaphysique de l'esprit, transmission des traditions culturelles.

Primljeno: 06. 08. 2011.

Prihvaćeno: 25.08.2011.